

Den ultimate forebygging – leger mot atomvåpen

Sammendrag

Leger har de siste 25 årene samarbeidet nasjonalt og internasjonalt for å forebygge atomkrig og avskaffe atomvåpen. International Physicians for the Prevention of Nuclear War ble dannet 1980 og samlet på kort tid over 150 000 leger på tvers av geografiske og politiske skillelinjer. Foreningen fikk Nobels fredspris i 1985. Norske leger mot atomvåpen har siden danningen i 1982 hatt om lag 1 000 medlemmer. Legebevegelsen mot atomvåpen har også i økende grad engasjert seg i annet fredsbevarende arbeid, som kampen mot landminer og håndvåpen. Virkemidlene er faglige utredninger, opplysning, debatt og påvirkning av politiske prosesser. Innsatsen bidro til avspenningen og nedrustningen i 1980-årene, men fornyet innsats er nå nødvendig for å motvirke den nye bølgen av atomopprustning som allerede er et faktum.

Oppgitte interessekonflikter: Ingen

John Gunnar Mæland

john.meland@isf.uib.no
 Institutt for samfunnsmedisinske fag
 Universitetet i Bergen
 Postboks 7804
 5020 Bergen

Kirsten Kjelsberg Osen

Luftfartsveien 10
 Oslo

Mons Lie

Kontor for internasjonalt samarbeid
 Ullevål universitetssykehus

Legers rolle i å forebygge helseskader og tidlig død har fått en ny dimensjon de siste 25 år gjennom legers internasjonale samarbeid for å forebygge atomkrig. Engasjementet er fundert i Verdens helseorganisasjons forståelse av at fred er en forutsetning for helse og at de medisinske følgene av atomvåpen ikke kan avhjelpes gjennom behandling, kun gjennom forebygging (1, 2). Siden 1980 har organisasjonen International Physicians for the Prevention of

Nuclear War (IPPNW) vært en viktig pådriver i arbeidet for atomnedrustning. Virkemidlene har vært faglige utredninger, opplysningsarbeid, debatt, påvirkning av internasjonale politiske prosesser og tverrfaglig samarbeid. Dens norske avdeling, Norske leger mot atomvåpen (NLA), har siden starten i 1982 støttet aktivt opp om dette arbeidet. Denne artikkelen omhandler disse organisasjonenes historie og diskuterer deres rolle i fredsskapende arbeid.

Den kalde krigen

Helt siden 1950-årene fantes det legeorganisasjoner for fred. Den mest kjente var Medical Association for Prevention of War (MAPW) i Storbritannia. I 1960 ble Physicians for Social Responsibility (PSR) stiftet av en gruppe samfunnsengasjerte leger i Boston. Gruppen sto blant annet bak en artikkelserie i *New England Journal of Medicine* om de sannsynlige medisinske følgene av angrep mot USA med hydrogenbomber i megatonnklassen (3). Disse artiklene og andre utspill fra vitenskapsfolk og kjente navn som den legendariske urskogslegen, musikeren og nobelprisvinneren Albert Schweitzer (1875–1965), bidro til at supermaktene ble enige om et moratorium i 1958 og et forbud mot atmosfæriske prøvesprengninger i 1963 (4). Dette innledet en periode med avspenning og forhandlinger mellom supermaktene. Ikke-sprengningsavtalen (Nuclear Non-Proliferation Treaty) som trådte i kraft i 1970, og ABM-avtalen (Anti-Ballistic Missile Treaty) fra 1972 forsterket inntrykket av at atomtrusselen var kommet under kontroll. Oppmerksomheten om atomvåpnene avtok, og Physicians for Social Responsibility svant hen.

Utover 1970-årene ble den kalde krigen intensivert på ny. Mengden atomvåpen på begge sider av jernteppet vokste til et formidabelt kjernefysisk arsenal som kunne tas i bruk i løpet av minutter. I Europa steg spenningen som følge av Sovjetunionens utplassering av nye SS-20-mellomdistanseraketter i flere østeuropeiske land. NATO svarte i 1979 med sitt såkalte dobbeltvedtak, som innebar utplassering av liknende raketter på vestlig side og ikke Sovjetunionen trakk sine raketter tilbake. Situasjonen fikk hundretusener av mennesker ut i Europas gater i protest mot atomvåpentrusselfen. Den spente situasjonen førte til at Boston-legene gjenopplivet Physicians for Social Responsibility i 1978. Under ledelse av barnelegen Helen Caldicott (f. 1938) ble

medlemstallet i organisasjonen på få år mangedoblet. Flere konferanser slo fast at de medisinske effekter av atomvåpensprengninger over byer ville være så omfattende at sivilforsvar og medisinske hjelpetiltak ville være nytteløse.

International Physicians for the Prevention of Nuclear War

En av grunnleggerne av Physicians for Social Responsibility, professor Bernard Lown (f. 1921), var i 1980 en internasjonalt anerkjent kardiolog. Han kontaktet sin russiske kollega Jevgenij Tsjasov (f. 1929) og foreslo et møte mellom amerikanske og russiske leger for å drøfte atomvåpentrusselfen. Tsjasov var personlig lege for generalsekretær Leonid Bresjnev (1906–82) og medlem av det sovjetiske vitenskapsakademiet. Møtet fant sted i Genève i desember 1980 og resulterte i danningen av International Physicians for the Prevention of Nuclear War (IPPNW). Organisasjonen skulle begrense seg til spørsmålet om kjernefysisk krig og kjernefysisk opprustning, være politisk nøytral og åpen for leger fra alle land. Hovedkontoret ble lagt til Boston, men organisasjonen hadde fra starten to sidestilte presidenter: Tsjasov og Lown fra henholdsvis Sovjetsamveldet og USA, hvilket var uhørt i en tid med isfront mellom øst og vest.

Sin første verdenskonferanse arrangerte de i Airlie, Virginia, i mars 1981. 80 leger fra 12 land deltok. Konferansen resulterte i flere uttalelser om virkningene av en atomkrig, om hvor lite overlevende leger ville kunne gjøre i en slik situasjon, og om de sosiale, økonomiske og psykologiske omkostningene ved atomopprustningen. Uttalelsene fikk bred publisitet og bidro til den raskt økende opinionen mot atomvåpen. Siden har organisasjonen holdt verdenskonferanser rundt om i verden med jevne mellomrom. Den 17. konferansen ble holdt i Helsinki i 2006.

Norske leger mot atomkrig

Ideen om nasjonale legeforeninger mot atomkrig grep hurtig om seg. I Oslo arrangerte en gruppe leger etter initiativ fra professor Einar Kringlen et åpent møte i oktober 1981. Møtet fikk stor mediepublisitet, og foredragene ble samlet i boken *Atomkrig i medisinsk perspektiv* (5). Enkelte av bidragene ble publisert som artikler i Tidsskriftet. Senere fulgte flere tilsvarende møter i Norge og opprettelse av nye lokale lege-

grupper. Professorene Einar Kringlen (f. 1931) og Alexander Pihl (f. 1920) reiste landet rundt og holdt foredrag om atomvåpen, og i Oslo dannet leger en studiegruppe om ABC-våpen. 9.10. 1982 ble Norske leger mot atomkrig (NLA) stiftet. Foreningens formål var å spre opplysning om de medisinske konsekvenser av atomkrig og å arbeide for kjernefysisk nedrustning og redusert fare for atomkrig. Foreningen fikk raskt stor tilslutning. Allerede etter et halvt år hadde 1 000 leger og medisinstudenter tegnet seg som medlemmer. Også andre yrkesgrupper stiftet sine tilsvarende foreninger, som sykepleiere, psykologer, lærere og informasjonsarbeidere.

Tidsskriftet stilte seg til disposisjon for faglige og fagpolitiske innlegg i spalten Leger om atomvåpen. I et opprop undertegnet av 60 leger het det: «Leger har i første rekke ansvar for befolkningens liv og helse. Som leger må vi derfor se vårt medisinske og etiske ansvar for forebygging av atomkrig og nedbygging av alle atomvåpen. Hvis vi ikke klarer å hindre katastrofen, blir vårt arbeid som leger meningsløst» (6).

I 1985 utarbeidet ti leger fra Norske leger mot atomkrig rapporten *Medisinske og biologiske virkninger av atomkrig* (7), som ble forelagt sentralstyret i Legeforeningen. Her ble det lagt vekt på nyere erkjennelse av de miljømessige følgene av en atomkrig. Rapporten konkluderte: «Sammen med virkningene av et sammenbrudd i samfunnets struktur kan dette medføre en reell mulighet for at en rekke arter, inklusive mennesket kan bli utryddet».

Nobels fredspris 1985

International Physicians for the Prevention of Nuclear War fikk i 1984 UNESCOs pris for fredsundersvisning. Det kom likevel som en enorm overraskelse og oppmuntring at nobelkomiteen i 1985 valgte å gi dem fredsprisen. I sin tale ved prisutdelingen vektla komiteens formann, Egil Aarvik (1912–90) at International Physicians for the Prevention of Nuclear War gjennom sitt informasjonsarbeid hadde bidratt sterkt til å øke opinionspresset mot atomopprustningen og derved gitt et kraftmoment til den ansvars-mobiliseringen som fant sted verden over. Spesielt ble det lagt vekt på at organisasjonen var kommet i stand etter et felles initiativ av sovjetiske og amerikanske leger.

Tildelingen av fredsprisen vakte ikke bare begeistring. Kritikerne trakk særlig frem at president Tsjasov i 1973 hadde undertegnet et opprop mot dissidenten Andrej Sakharov (1921–89), som fikk Nobels fredspris i 1975. Særlig fra høyrepolitikere i Vest-Tyskland kom det protester, men også fra Den norske Helsingforskomité. Dette skapte ekstra presseoppmærksomhet, og et dramatisk høydepunkt kom under pressekonferansen dagen før utdelingen, da en russisk reporter fikk akutt

International Physicians for the Prevention of Nuclear War (IPPNW) ble tildelt Nobels fredspris for 1985. Her fra pressekonferansen med de to representantene for foreningen, f.v. Bernard Lown og Jevgenij Tsjasov. Foto Erik Thorberg/NTB/SCANPIX

hjerTESTANS. Samarbeidet mellom de to kardiologene Tsjasov og Lown – som førte til en vellykket gjenoppliving – fungerte kanskje bedre enn noe annet som illustrasjon på hva samarbeid på tvers betyr. Men situasjonen var så betent at det ble skumlet om at dette bare var skuespill.

Nedrustning

Kort tid etter nobelseremonien i Oslo møtte Tsjasov og Lown Sovjetunionens leder Mikhail Gorbatsjov (f. 1931). I dette tre timer lange møtet la de frem de kalde fakta om hva en kjernefysisk krig ville innebære av menneskelig lidelse og hvor nødvendig det var at stormaktene endret sin atomvåpenstrategi. Senere fremhever Gorbatsjov at legene gjorde inntrykk: «Det er umulig å overse hva disse menneskene sier. Det de gjør må man vise den største respekt. I lys av deres argumenter og de strengt vitenskapelige data de sitter inne med, er det ikke lenger rom for politikk for politikens skyld» (8). Gorbatsjov fikk selv fredsprisen i 1990.

I 1986 holdt Gorbatsjov en tale hvor han argumenterte for trinnsvis avskaffelse av alle atomvåpen innen år 2000. På toppmøtet mellom ham og president Ronald Reagan (1911–2004) i Genève året før hadde de erkjent at en kjernefysisk krig ikke kan vinnes og derfor aldri må utkjempes. Ved neste toppmøte i Reykjavik høsten 1986 var de svært nær enighet om at alle atomvåpen skulle fjernes i løpet av ti år. Blant annet på grunn av de amerikanske planene om å etablere et rakettskjold, ble denne ambisiøse målsettingen senere lagt til side. Likevel innledet USA og Sovjetunionen forhandlinger om atomvåpennedrustning på høyt politisk nivå. Den såkalte INF-avtalen (Intermediate-Range

Nuclear Forces) som ble underskrevet i 1987, fjernet alle landbaserte kjernefysiske mellom-distansevåpen i Europa og tjente som modell for de senere START-avtalene (Strategic Arms Reduction Treaty) om reduksjon i langtrekkende atomvåpen.

De nye avtalene markerte avslutningen på en lang spenningsperiode i Europa. Var det NATOs fasthet, USAs økonomiske og høyteknologiske forsprang, Gorbatsjovs perestrojka eller fredsbevegelsens vedvarende press som fikk politikerne tilbake til forhandlingsbordet? Svaret har vel ingen med sikkerhet. Det er likevel påfallende hvordan politikere overtok argumentene som International Physicians for the Prevention of Nuclear War gjennom mange år hadde fremført. Tidligere argumenter fra militært hold om at en atomkrig kunne vinnes, ble ikke lenger brukt.

Nye utfordringer og arbeidsoppgaver

International Physicians for the Prevention of Nuclear War har helt fra starten satset på forskning og informasjon. Organisasjonen har publisert originale forskningsrapporter om virkninger av atomprøvesprengninger (9, 10) samt emner som kjernefysisk terrorisme, faren for atomkrig ved uhell, en atomvåpenkonvensjon og spørsmål knyttet til landminer (11–17). Organisasjonen har også publisert en håndbok for aktivister (18). Den utgir medlemsbladet *Vital signs*. Kommunikasjonen foregår nå mest via e-post og Internett (19). I 1993 kom en moderat utvidelse av formålsparagrafen: I tillegg til hovedformålet, forebygging av atomkrig, skal organisasjonen forsøke å forebygge all krig, fremme ikke-voldelig

Ramme 1

Historiske milepæler

- 1957 Albert Schweitzers appell i NRK om stans i atompøvesprengninger
- 1960 Physicians for Social Responsibility (PSR) dannes (USA)
- 1963 Prøvestansavtalen inngås
- 1970 Ikke-spredningsavtalen (NPT) inngås
- 1972 Anti-Ballistic Missile Treaty (ABM-avtalen) inngås
- 1979 NATOs dobbeltvedtak om utplassering av mellomdistanseraketter i Europa
- 1980 International Physicians for the Prevention of Nuclear War (IPPNW) dannes
- 1980 Norske leger mot atomkrig (NLA) dannes
- 1985 International Physicians for the Prevention of Nuclear War får Nobels fredspris
- 1986 Toppmøtet i Reykjavik mellom Ronald Reagan og Mikhail Gorbatsjov
- 1987 Avtalen Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) inngås
- 1991 Avtalen Strategic Arms Reduction Talks (START1) inngås
- 1996 Haag-domstolen uttaler at bruk og trussel om bruk av atomvåpen generelt er i strid med folkeretten
- 1997 Konvensjonen om å forby landminer undertegnes
- 2007 International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (ICAN) lanseres

konfliktløsning og arbeide for å minske effektene av krig – og forberedelse til krig – på helse, utvikling og miljø.

Tsjernobyl-ulykken

Tsjernobyl-ulykken i 1986 ble en ytterligere vekker om farene knyttet til radioaktivitet. Diskusjonen innad i bevegelsen om hvordan man skulle stille seg til sivil utnyttelse av kjernekraft, ble intensivert. Den tyske avdelingen tok et klart standpunkt mot kjernekraft, mens man sentralt ikke konkluderte på dette området.

Landminer og håndvåpen

I 1996 tok International Physicians for the Prevention of Nuclear War opp kampen mot landminer, blant annet ved publikasjonen *Landmines: A global health crisis* (16), som ble lansert på landminekonferansen i Oslo i september 1997. Norske leger mot atomkrig tok initiativ til en rekke artikler om landminers medisinske virkninger

i Tidsskriftet nr. 22/1997, og var også pådriver for at Utenriksdepartementet i Norge støttet tiltak mot landminer i Russland og tidligere sovjetrepublikker. Bak arbeidet for en konvensjon mot landminer sto International Campaign to Ban Landmines (ICBL), som International Physicians for the Prevention of Nuclear War var en del av. International Campaign to Ban Landmines fikk i 1997, sammen med sin leder, Jody Williams (f. 1950) Nobels fredspris uken etter at konvensjonen ble undertegnet av 123 nasjoner i Ottawa. For legebevegelsen mot atomvåpen ble landminekonvensjonen et inspirerende eksempel på hva frivillige organisasjoner kan oppnå. International Physicians for the Prevention of Nuclear Wars satsing på landminekampanjen var et uttrykk for at målsettingen var utvidet til å gjelde flere fredstemaer, forent under uttrykket «peace through health» (20). En underliggende begrunnelse var å gjøre organisasjonen mer relevant for utviklingsland, hvor atomtrusselen kommer i skyggen av mer påtrengende krigsscenarioer. Senere har man også engasjert seg i spørsmålet om håndvåpen gjennom prosjektet Aiming for prevention, som har som mål å forebygge skader og død av håndvåpen gjennom forskning, opplysning og politisk påvirkning, spesielt gjennom aktivisering av leger i utviklingsland.

Dialog

International Physicians for the Prevention of Nuclear War har hele tiden lagt stor vekt på direkte kontakt med beslutningstakere i atomvåpenstatene. De senere år har særlig de nordiske avdelingene tatt aktivt del i de årlige dialogseminarene med politiske ledere i atomvåpenstatenes hovedsteder. Medisinstudenter spiller en stor rolle i foreningen, bl.a. gjennom Nuclear Weapons Inheritance Project, som er initiert av nordiske studenter og tar sikte på å informere studenter i atomvåpenstatene om de medisinske virkningene av atomvåpen.

Norsk formålsparagraf

I Norske leger mot atomkrig var det helt fra starten vedvarende diskusjoner om formålsparagrafen, som begrenset foreningens arbeid til forebygging av atomkrig. Flere hevdet at foreningen også måtte engasjere seg mot andre former for krig og sette atomvåpenproblematikken inn i et større perspektiv knyttet til fattigdomsbekjempelse og globale miljøspørsmål. I 1990 fikk foreningens formålsparagraf en tilføyelse som sa at en viktig del av foreningens arbeid var å påpeke at også forskning, utvikling og utplassering av atomvåpen har sammenheng med de alvorlige problemer verden står overfor når det gjelder miljø og utvikling. Dette var et kompromiss mellom dem som ønsket å utvikle Norske leger mot atomkrig til en kritisk og samfunnsengasjert forening med bredt engasjement i miljø og

utvikling, og dem som ønsket å holde seg strengt til foreningens opprinnelige oppgaver. I 2001 ble foreningens navn endret til Norske leger mot atomvåpen, som et synlig bevis på at den tar avstand fra atomavskrekking som middel til å unngå atomkrig.

Atomvåpentrusselen er ikke over

Nedrustningen etter den kalde krigen førte til en halvering av antall atomvåpen i verden, men fortsatt er 12 000 atomvåpen klare til bruk på verdensbasis (21). USA og Russland har over 90 % av våpnene. Til tross for ikke-spredningsavtalen er antallet atomvåpenstater utvidet fra fem til ni, idet Israel, India, Pakistan og Nord-Korea har anskaffet seg atomvåpen, i tillegg til USA, Storbritannia, Frankrike, Russland og Kina. Flere land vil kunne utvikle atomvåpen på forholdsvis kort tid. Nedrustningsforhandlinger er en saga blott. I stedet revitaliseres atomvåpen som militær strategi, samtlige atomvåpenstater videreutvikler og fornyer sine arsener, INF-avtalen og ikke-spredningsavtalen er i fare, og rakettskjold er igjen et stridstema mellom øst og vest. Helt fra starten arbeidet International Physicians for the Prevention of Nuclear War for stans i alle kjernefysiske prøvesprengninger gjennom punktdemonstrasjoner, brevkampanjer med mer. Lenge virket kampanjen fånyttet, men i 1996 ble forhandlingene om en fullstendig stans i kjernefysiske prøvesprengninger endelig avsluttet. Dessverre er avtalen ennå ikke trådt i kraft pga. manglende oppslutning fra en del nøkkelland – med USA i spissen.

I 1993 tok International Physicians for the Prevention of Nuclear War opp Gorbatsjovs tanke om å avskaffe alle atomvåpen innen tusenårsskiftet. De deltok sammen med andre fredsorganisasjoner i danningen av nettverket Abolition 2000, som i år 2000 omfattet 2 000 organisasjoner. Dette arbeidet fikk moralsk og juridisk støtte fra Den internasjonale domstolen i Haag som i 1996, etter oppfordring fra Verdens helseorganisasjon og FN, avga en rådgivende uttalelse om at bruk og trussel om bruk av atomvåpen generelt er i strid med folkeretten. Loven er uklar om bruk av atomvåpen i ekstreme tilfeller av selvforsvar, men den er helt klar på at atomvåpenstatene har plikt til full atomnedrustning (22). International Physicians for the Prevention of Nuclear War følger nå opp med International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (ICAN) som tar sikte på en verdensomspennende folkemobilisering mot atomvåpen. Sentralt i kampanjen, som ble lansert i april 2007, står kravet om et generelt forbud mot atomvåpen i likhet med de allerede eksisterende forbudene mot kjemiske og biologiske våpen og antipersonellminer.

Avslutning

Atomkrig utgjør en stor trussel mot menneskers liv, helse, arvestoff og miljø. I tilfelle atomkrig har helsevesenet ikke noe

å stille opp med. Det eneste rasjonelle er å forebygge atomkrig gjennom avskaffelse av atomvåpen. International Physicians for the Prevention of Nuclear War bygger på grunntanken om at leger har en klar forpliktelse til å bevare liv og helse for hele verdenssamfunnet. Ikke bare er legene i stand til å forstå de medisinske konsekvensene av en kjernefysisk krig, de har også mulighet til å handle ut fra sin profesjonelle identitet på tvers av politiske og nasjonale skillelinjer. Som i befolkningen for øvrig svinger legers oppmerksomhet om atomvåpentrusnelsen fra tid til annen. Likevel har Norske leger mot atomvåpen til enhver tid hatt om lag 1 000 medlemmer siden foreningen ble etablert i 1982. Mange medisinstudenter har gjennom sitt engasjement fått viktige internasjonale impulser. For samfunnsengasjerte leger har foreningen vært en viktig informasjonskilde og pådriver i kanskje den største helseoppgaven av alle: å beskytte menneskeheten mot atomkrig.

International Physicians for the Prevention of Nuclear War holdt sin første verdenskongress i 1981 med 80 deltakere. Da foreningen mottok Nobels fredspris i 1985, nærmet det samlede medlemstallet seg 150 000 leger fordelt på nærmere 50 land. Organisasjonen ble altså på få år verdens største legeforening og bidro sterkt til at verden ble tryggere. I dag er leger i 60 land med. Man kan i ettertid undre seg over hva som lå bak denne fabelaktige utviklingen. Dyktige og utrettelige ledere som ga organisasjonen et troverdig ansikt utad, var viktig nok. Politikernes fantasiløshet forsterket nok behovet for å tenke nytt. Budskapets

grufulle innhold kunne ikke unnlate å gjøre inntrykk, men et viktig moment var nok også det fellesskapet som organisasjonen representerte for engasjerte leger i ulike land. Kunnskapen om atomkrig er tung å bære alene. Legebevegelsen mot atomvåpen gir leger en mulighet til å bekjempe sin avmaktfølelse gjennom felles innsats for å påvirke en helsetrusel som angår oss alle. Det er i dag behov for fornyet engasjement for å motvirke den nye bølgen av atomopprustning som allerede er et faktum.

Litteratur

1. Resolution WHA34.38: The role of physicians and other health workers in the preservation and promotion of peace as the most significant factor for the attainment of health for all. Genève: Verdens helseorganisasjon, 1981.
2. Effects of nuclear war on health and health services. Genève: Verdens helseorganisasjon, 1984.
3. Sidel VW, Geiger HJ, Lown B. The medical consequences of thermonuclear war. II. The physician's role in the post-attack period. *N Engl J Med* 1962; 266: 1137–45.
4. Osen K, Johnsrud K. Ærefrykt for livet og kampen mot atomvåpen. *Tidsskr Nor Lægeforen* 2007; 127: 1238.
5. Christoffersen T, Prydz H, red. Atomkrig i medisinsk perspektiv. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.
6. Opprop fra 60 leger. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1982; 102: 1414.
7. Pihl A, Abildgaard U, Borchgrevink CF et al. Medisinske og biologiske virkninger av atomkrig. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1985; 105: 1645–59.
8. Gorbatsjov M. Perestrojka: nytenkning for vårt land og verden. Oslo: Hjemmets forlag, 1987.
9. Robbins A, Makhijani A, Yih K. Radioactive heaven and earth: The health and environmental effects of nuclear weapons testing in, on and above the earth. New York: The Apex Press, 1991.
10. Makhijani A, Hu H, Yih K, red. Nuclear wastelands: a global guide to nuclear weapons production and its health and environmental effects. Cambridge, MA: The MIT Press, 1995.
11. Hu H, Makhijani A, Yih K. Plutonium: deadly gold of the nuclear age. Cambridge, MA: International Physician's Press, 1992.
12. Crude nuclear weapons: proliferation and terrorist threat. IPPNW Global Health Watch Report No. 1. Cambridge, MA: International Physicians for the Prevention of Nuclear War, 1996.
13. Farrow L, Blair BG, Helfand I et al. Accidental nuclear war – a post-cold war assessment. *New Engl J Med* 1998; 338: 1326–31.
14. Is everything secure? Myths and realities of nuclear disarmament. Cambridge, MA: International Physicians for the Prevention of Nuclear War, 1998.
15. Security and survival. The case for a nuclear weapons convention. Cambridge, MA: International Association of Lawyers Against Nuclear Arms; International Network of Engineers and Scientists Against Proliferation; International Physicians for the Prevention of Nuclear War, 1999.
16. Landmines: A global health crisis. Global Health Watch. Report No. 2, Cambridge, MA: International Physicians for the Prevention of Nuclear War, 1997.
17. Maddocks I, Protopsaltis P, Martin L et al, red. Primary care of landmine injuries in Africa: a basic text for health workers. Cambridge, MA: International Physicians for the Prevention of Nuclear War, 2000.
18. Abolition 2000. Handbook for a world without nuclear weapons. Physician's edition. Cambridge, MA: International Physicians for the Prevention of Nuclear War, 1995.
19. International Physicians for the Prevention of Nuclear War. www.ippnw.org [30.4.2007].
20. Santa Barbara J, McQueen G. Peace through health: key concepts. *Lancet* 2004; 364: 384–6.
21. Weapons of terror: Freeing the world of nuclear, biological, and chemical arms. Stockholm: The Weapons of Mass Destruction Commission, 2006. www.wmdcommission.org/files/Weapons_of_Terror.pdf [23.5.2007].
22. Osen K, Kringlen E. Haag-domstolens betenkning om trussel og bruk av atomvåpen. *Medlemsblad for NLA* 1996; nr 3: 12–3.

Manuskriptet ble mottatt 30.4. 2007 og godkjent 5.6. 2007. Medisinsk redaktør Jan C. Frich.